

דעת

אתר לימודי
יהדות ורוח

ספר בראשית
עם פירוש רד"צ הופמן
© הוצאת נח

פרק ל. הפסוקים א—ב. ותרא רחל כי לא ילדה ליעקב
ותקנא רחל באחתה, ותאמר אלייעקב הבחילי בנים
ואם-איך מתה אנכי. ויחריאף יעקב ברחל, ויאמר
התחת אלהים אנכי אשר-ימנע ממך פרי-בטן.

ותקנא. קנאה זו אין בה משום השלילה. הרי זו שאיפתה של רחל
למצוא חסד ורצון לפני ה', כאחותה. כסבורה היתה שהיא רשאית להאשים
את בעלה, משום שאהבתו אליה הביאה לידי כך, שה' מנע ממנה ברכת
הבנים. — הבה-לי. דומה שסברה, כי יעקב יכול להביא לה בנים
בכוח תפילתו, אלא שלא איכפת לו הדבר, מאחר שכבר יש לו בנים
מאחותה. — ויחריאף יעקב. ברוגזו רב מכחיש יעקב דעה זו ואומר
שאיך זה בכוחו, וכי האלהים, הבורא, הוא זה שמנע ממנה ברכת הבנים,
וכי הוא עצמו איננו אשם בכך.

הפסוקים ג—ד. ותאמר הנה אמתי בלחה בא אליה,
ותלד עליכרכי ואבנה גם-אנכי ממנה. ותתקלו אתי
בלחה שפחתה לאשה, ויבא אליה יעקב.

הנה אמתי. רחל נוהגת כמו שרה¹. על-ברכי, השווה להלן
ג, כג. — ואבנה גם-אנכי, כמו שמתרגם אונקלוס, „ואנא אירבי“,
כלומר אני אחנך ילדיה ואראה בהם את בני.

הפסוקים ה—ו. ותחר בלחה ותלד ליעקב בן. ותאמר
רחל דנני אלהים וגם שמע בקלי ויתקלי בן, עלי
בן קראה שמו דן.

ותלד ליעקב. אצל השפחות מודגש שהבן נולד לו ליעקב,

¹ לעיל סז. ב.

כשהשפחות משוחררות תחילה², שאלמלא כן הרי יהיו בני השפחות — עבדים, כאמם. — דנני, כמו בדברים לב, לו, כלומר העניק לי זכויות. עד כה, כל עוד לא היו לה בנים, כאילו ללא זכויות היתה, ורק עתה היו לה. — וגם שמע בקלי, מכאן שרחל התפללה אל האלהים.

הפסוקים ז—ח. ותהר עוד ותלד בלחה שפחת רחל, בן שני ליעקב. ותאמר רחל נפתולי אלהים נפתלתי עב־אחתי גמ־יכלתי, ותקרא שמו נפתלי.

נפתולי, מלשון פתל = לטובב, כלומר מאבקים, האבקויות. — נפתולי אלהים. מאבקי אלהים היא מכנה לתחרות זו עם אחותה, לתרום גם היא לבנים (בית צרויה) לייסוד הבית, מכיוון שחשבה, כי קנתה רצון לפני ה' בתפילתה על בנים ובקבלתה של תפילה זו. בעוד שרחל היתה המועדפת על ידי יעקב, היה נראה עד כה שלאה היא האהובה על ידי ה' ומועדפת על ידיו; והנה עתה חושבת רחל שגברה על אחותה גם אצל האלהים, שכן אחותה פסקה ללדת, ודומה שברכת הבנים מופנית מעכשו אליה.

פסוק ט. ותרא לאה כי עמדה מלדת, ותקח את־זלפה שפחתה ותתן אתה ליעקב לאשה.

ותרא לאה. דבריה של רחל, „גם יכלתי“ הפנו לב לאה לשינוי זה, לאפשרות שאחותה תשיגה ואף תעלה עליה במספר הבנים. היא עושה איפוא מה שעשתה אחותה, מבלי להתחשב בכך שעל ידי מסירת שפחתה ליעקב לאשה היא מכניסה לבית יעקב צרה נוספת. השאיפה להרבות בנים ליעקב הביאה לכך שתשכח עצמה, וביטול עצמי זה נחשב לה לזכות.

² תרגום יונתן לפסוק ד — „ושחררת ליה ית אמתה“ (המ').

הפסוקים יב—יא. ותלד זלפה שפחת לאה ליעקב בן.
ותאמר לאה בנה, ותקרא את־שמו גד.

ותלד. תמוה הוא העדר הביטוי ותהר בשתי לידותיה של זלפה, וראה רש"י. — בגד, הוא הכתיב, ואילו הקרי הוא בא גד. גד הוא שם אל המזל, או המזל, ההצלחה עצמם. הקריאה „בא גד“ מתאימה לקריאת מזל טוב המקובלת היום. — ותקרא וגו'. גם תמוה שאין לאה מזכירה את שם ה' בעת הולדת בני שפחתה. ודומה שהכתוב בקש לקבוע הבדל משולש אצל בניה. ארבעת הבנים הראשונים הם מתנת חסד של אל הרחמים, ושלוש פעמים קוראת לאה בשם הויה בהקשר זה. שני האחרונים באים כשכר צודק על מעשה טוב ועל תפילת אם האומה³, ועל כן היא קוראת כאן בשם אלהים⁴. הולדת שני בני זלפה לא באה לא עקב תפילה ולא כמעשה חסד מיוחד. אין לאה רואה בשתי לידות אלה משום מעשה ההשגחה האלהית, כפי שראתה בהולדת בניה שלה, ועל כן היא מיחסת לידות אלה — למזל; השווה מאמרם ז"ל „חיי בני ומוזני לא בזכותא תליא אלא במזלא תליא מילתא“⁵.

הפסוקים יב—יא. ותלד זלפה שפחת לאה בן שני
ליעקב. ותאמר לאה באשרי כי אשרוני בנות,
ותקרא את־שמו אשר.

באשרי, בדומה ל„בגד“, אך נראה ש„אשר“ מציין יותר את ההצלחה הגלויה, זו הנראית לעיני כל. — כי אשרוני בנות עתה מוקוה לאה בבטחה⁶ שיהללוה כאם המאושרת מכל הבנות.

³ להלן פסוקים יז — יח.

⁴ הפסוקים יח, כ.

⁵ מאמר רבא במועד קטן כח, ע"א (המ').

⁶ ומשום כך לשון העבר — „אשרוני“; אי וולד c 135.

הפסוקים יד—טז. וילך ראובן בימי קציר־הטים וימצא
 דודאים בשדה ויבא אתם אל־לאה אמו, ותאמר רחל
 אל־לאה תנינא לי מדודאי בנך. ותאמר לה המעט
 קחתך את־אישי ולקחת גם את־דודאי בני, ותאמר
 רחל לכן ישכב עמך הלילה תחת דודאי בנך. ויבא
 ועקב מן־השדה בערב ותצא לאה לקראתו ותאמר
 אלי תבוא כי שכר שכרתוך בדודאי בני, וישכב
 עמה בלילה הוא.

וילך ראובן וגו'. מאורע זה התרחש סמוך למסירת זלפה כאשה
 ליעקב על ידי לאה, וכפי שיצא מפסוק יח, כך שהולדת יששכר באה
 זמן קצר אחר הולדתו של גד, שהרי כל ששת בניה של לאה נולדו תוך
 כדי שבע שנים לכל היותר. — דודאים, מלשון דודי. בראשית רבה (ז'
 אונקלוס ויזנתן וכן התרגום הסורי מתרגמים — יברוחין, והרי זה מה
 שמתורגם אצל השבעים *μῆλα mandragora vernalis*,⁸
 אותו צמח אשר באביב נותן ריח נעים⁹). פירותיו של צמח זה (מעין
 תפוחים קטנים) ושרשיו נחשבו בימי קדם תרופה לעקרות, אך לדעת
 הרמב"ן השורש בלבד,, הוא שאומרים עליו האנשים שיעיל להריון", וגם
 בכך אין הוא בטוח, שכן מוסיף — „ולא ראיתי כן באחד מספרי הרפואות
 המדברים בהם". מכל מקום, גם השם דודאים¹⁰, גם תיאורי נוסעים
 על השימוש בהם אצל הערבים וגם הערות בכתבים עתיקים, כל אלה
 מעידים שבדודאים נעשה שימוש לצורך זה. ועל ידי כך מובן המסופר
 כאן — רחל מבקשת לקבל מן הדודאים האלה, כדי להשתמש בהם
 להשגת הריון. תחילה לאה דוחה אותה. — המעט קחתך, כלומר,
 האם לא די שאת מועדפת על ידי בעלי? לפי ספורנו כוונתה של לאה

(ז' רבי חייא בר אבא, פרשה עב, ב (חמ').

(⁸ der rechte Alraun, להבדיל מן der wilde Alraun.

(⁹ השוחה שיר השירים ז, יד.

(¹⁰ =תפוחי אהבה (Liebesapfel).

לומר „שלא היה לך להסכים שתהי את צרתי, כאמרו¹¹) ואשה לא אחתה לא תקח לצרור“ וגו', פירוש לא ייתכן שכך תעשה אחות לאחותה. — ולקחת, מקור (בלשון עבר היתה התי"ו צריכה להיות דגושה), כלומר ולקחת את מבקשת וכו'. אך דומה שלאה אמרה זאת בצחוק, שכן מן המסופר יוצא, שנתנה את הדודאים לאחותה מיד, וכי על כן אומרת לה רחל לכן יש כב וגו', כלומר מכיוון שכל כך טובה היית. — ש כ ר ש כ ר ת יך. אמנם יש בזה משום רמז לשם יששכר, אך אין בכך משום סתירה לביאורנו שם. — ב ל י ל ה ה ו א. במקום ההוא, כמו לעיל יט, לג.

הפסוקים יז—יח. וישמע אלהים אלי-לאה, ותחר ותלד
ליעקב בן חמישי. ותאמר לאה נתן אלהים שכרי
אשר-נתתי שפחתי לאישי, ותקרא שמו יששכר.

שוב נראה כאן בטחונה בה' של לאה באור היפה ביותר. היא בזה לאמצעי הטבעי (שלפחות נחשב לשכזה) — הדודאים, ומעדיפה להתפלל אל ה', והוא ית' גומל לה בטחונה בו. — ותקרא שמו יששכר. ועל כן רואה לאה בבן זה שכר כפול, שכר בשביל הביטול העצמי, כשמטרה את שפחתה לבעלה, ושכר בשביל הבטחון בה', אותו הוכיחה עם מסירת הדודאים לאחותה. אך ברוב עדינותה אין היא פורשת מומנט זה, כי אז היתה גם נזופת באחותה שבטחה דוקא באמצעי זה. אך בשם שהיא נותנת לבנה החמישי, כלולה משמעות זו, וכפי שכבר מפרש הרשב"ם. — יששכר. לפי בן אשר הקרי הוא ישכר, ואילו לפי בן נפתלי הקרי הוא יששכר, אך ייתכן שגם בן נפתלי קרא כבן אשר, אבל נקד יִשְׁשָׁכָר. מכל מקום, לפי שניהם אין מובנו של השם — יששכר, אלא היו"ד מתווספת בראש המלה ששכר (= שכר כפול), כמו בשמות יצחק, יגאל¹²).

¹¹ ויקרא יח. יח.

¹² דומה שהנחת המבקרים, שיש כאן פירוש כפול של השם. שמיסוד על שני מקורות שונים, מופרך בזה די הצורך.

הפסוקים ימ—כא. ותהר עוד לאה ותלד בן־ששי ליעקב.
ותאמר לאה זבדני אלהים אתי זבד טוב הפעם
וזבלני אישי כיי־לדתי לו ששה בנים, ותקרא אתי
שמו זבלון. ואחר ילדה בת, ותקרא את־שמה דינה.

זבדני... יזבלני. זבד, קרוב לזבל¹³). בלשון האשורית *zabālu*,
פירושו — לנשא, וכך גם מתרגמים השבעים, „זבלני“, על ידי *algetuē me* =
יעדיפני. וייתכן שהשם זבול אינו בא לציין כל משכן שהוא אלא דווקא
מקום מורם, ועל כן בא ביטוי זה רק כציון למשכן ה' או כציון מקום
הגופים השמימיים¹⁴). וכזאת גם משמעות המלה זבד. בערבית *zabān*
פירושו קצף, שמת או חמאה, כלומר מה שמונח למעלה. אך *zabān*
פירושו גם ליתן מתנה, כמו נשא ומשאה, שמובנם להרים וגם ליתן מתנה
והמתנה עצמה. הקשר שבין „זבולון“ ו„זבדני“ יבואר איפוא, ופירוש
דבריה של לאה הוא לפי זה: ה' נשא אותי על ידי מתנה טובה, כלומר
כבדני ביותר, ועל כן גם בעלי ירוממני להיות גברת ביתו, כלומר היא
תהא מעתה החשובה שבין נשות יעקב. — ואחר ילדה בת. ייתכן
שזה היה רק אחר תום שבע השנים. — דינה. אין הכתוב מפרש שם זה;
השווה רש"י¹⁵).

הפסוקים כב—כד. ויזכר אלהים את־רחל, וישמע אליה
אלהים ויפתח את־רחמה. ותהר ותלד בן, ותאמר
אסף אלהים את־חרפתי. ותקרא את־שמו יוסף לאמר,
יוסף ה' לי בן אחר.

¹³ על התחלפותן של דל"ת ולמ"ד ראה גזניוס בטזארווס עמ' 727.
איוולד § 51 b.

¹⁴ השוה מלכים א' ח, יג: ישעי' סג, טו, וכן חבקוק ג, יא.
¹⁵ על פי ברכות ס, ע"א (המ'). ואולי ניתן לה שמה על שום המאורע
שמתואר להלן, לפי שנקמו אחיה נקמתה, כמו „כי ידן ה'“ (דברים לב,
לו — המ').

ויזכר וגו'. אחר שרחל סבלה זמן רב את חרפת עקרותה, חרפה גדולה פי כמה בהיותה חשוכת הבנים היחידה בין נשי יעקב, שמע ה' אל תפילתה ונתן לה בן כדי להסיר חרפה זו. — ותקרא וגו'. ועל פי התרשמות ראשונה זו קראה לו בשם יוסף (= יאסף, צורת העתיד של אסף), וברמזה לשם זה גם הביעה מיד את התקווה שהייתן לה, כמתנת חסד, בן נוסף. ואמנם נתקיימה תקוה זו.

קשיים מעוררים המפרשים¹⁶ באשר למועד הולדתם של בני יעקב. קשיים אלה ייושבו, אם נאחר את הולדת דינה (השווה ביאורנו לפרק לב, כג), ואם גניח שהולדת יששכר היתה סמוכה להולדתו של גד, והולדת יוסף סמוכה להולדתו של זבולון. לפי זה היו הולדות ראובן, שמעון, לוי ויהודה בשנים 1 — 3½; הולדות דן ונפתלי בשנים 3 — 4½; לאה עמדה ללדת מ-3½ — 4½; הולדת גד — 5½; אשר — 6½; יששכר — 6; וזבולון — 7; יוסף גם הוא — 7, אך קצת יותר מאוחר. אך אין הכרח להניח, כי אמנם נולד יוסף בסוף השנה השביעית, כי ייתכן אף ייתכן שיעקב עוד שהה זמן מה בחרן אחר תום שבע שנות העבודה, זמן שבו לא היה חייב עוד לעבוד ללבן. הפסוקים לח ומא שבפרק לא, ייתכן שהם מתייחסים רק לאותן התקופות בהן היו קיימים יחסי עבודה בין יעקב ולבן, ואפשר להניח, כי תקופות אלה הופסקו על ידי עיסוקים אחרים של יעקב. ברם, מפסוק כו שבפרקנו יוצא, שהנשים והילדים שהו במשך כל הזמן הזה בביתו של לבן.

(ז) יעקב קונה לעצמו רכוש גדול אצל לבן

(ז, כה—חג)

כאשר מבקש יעקב לחזור אל מולדתו, אחרי הולדת יוסף, אין לבן רוצה להניח לו ללכת, שכן ביתו זכה לברכת ה' מיוחדת בזכות בן אחותו. הוא מציע לו לקבוע בעצמו את השכר, אותו הוא מבטיח לשלם בחפץ

¹⁶ ראה, למשל, ד א ב" ע בסוף פירושו לפסוק כג, ועיין במחוקקי יהודה לר"ל קרינסקי לדברים אלה (המ').

לב. אך יעקב איננו רוצה לקבל מידי לבן מאומה. הוא רוצה לזכות בשכרו על פי קביעתו ית' ועל פי ברכתו. על כן הוא מסביר שהוא תובע כשכר את כל הכבשים והעזים, אשר יולדו כשהם נקודים וטלואים, וזאת לאחר שיוסר כל הצאן הנקוד והטלוא מעדרי לבן, ולבן מסכים להצעה זו. והנה יעקב יודע להשיג שכרו על ידי הצגת מקלות רבגוניים לעיני הצאן בשעת ההזדווגות, ואמנם רבים הם בני הצאן שנולדו כשהם נקודים וטלואים. ומכיוון שהבדיל בין עדריו ובין עדרי לבן, רכש לעצמו רכוש גדול.

הרבה נכתב על דרך התנהגותו זו של יעקב. בדקו רבות, אם אמנם ניתן להצדיקה על פי מצוות המוסר, שכן, גם אם לבן הוא זה אשר החל במעשי רמאות, עדיין יש לשאול, אם מותר לגמול רמאות ברמאות, כי יקשה להבטיח שהרמאות שהיא תגובה לרמאות הראשונה, לא תכניס לו לבעליה אלא בדיק כפי מה שהוא זכאי לתבוע. והנה כבר מזמן ציינו¹⁷) כסתירה לאמור כאן את המסופר בפרק לא, פסוק ה ואילך, לפיו ההשגחה האלהית היא זו אשר ברכה את יעקב ברכושו הרב, ודוקא היא, ולא מעשה תרמית כלשהו, הביאה לידי כך שחלק גדול מעדריו של לבן יעבור לידי יעקב¹⁸). שהרי, מאחר שהמסופר שם בפרק לא איננו חלק של ספור מאורע אלא הוא כלול בנאומו של יעקב אל נשיו, אפשריות רק שתי הנחות: האחת — הכתוב כבר סיפר כמאורע, כעובדה הסטורית, מה שיעקב מספר לאחר מכן לנשיו, מעין מה שמצינו למעלה פרק כד, כשהכתוב מספר את פגישתם של עבד אברהם עם רבקה כפי שאירעה, ואחר כך חזר על תיאורה בנאומו של העבד; האחרת — בשעת תיאור המאורע לא סופרו הדברים במלואם, מכיוון שהמספר סמך על כך שניתן יהא להיוודע על הפרטים שהעלים, מנאומו של יעקב. גם לדרך סיפור זאת אפשר למצוא הקבלה; השווה שמות י, א ואילך, וראה

¹⁷) למשל. רמב"ן לא, ה (המ').

¹⁸) מובן מאליו שהמבקרים פותרים בעית הסתירה בכך, שהם מיחסים את שני התיאורים לשני מקורות שונים. מה שמסופר בפרק לא, ה ואילך, והוא בא תמיד עם שם אלהים, שייך לפיהם למקור E, בעוד שבמסופר בפרקנו השתמש „העורך” במקור J בתור יסוד לחיבורו.

ביאורנו שם¹⁹). אם נקבל הנחה שניה זו, כלומר שבנאומו של יעקב יש משום השלמה לתיאור המאורע, ודאי שאין כאן משום סתירה בין שני הפרקים, ועוד נראה שדרך התנהגותו של יעקב היתה נכונה וצודקת²⁰. אך תחילה יוער, כי אין כל מקום להנחה שבדבריו אל נשיו כאילו סילף יעקב את העובדות ותיארן שלא כפי שהיו, כדי לשכנען שכנוע יתר להסכים לצאת מבית לבן. אמנם, בשתי נקודות מהותיות נבדלים דברי יעקב אל נשיו מן המסופר בפרקנו. האחת — יעקב מיחס את הצלחתו להתערבותו המיוחדת של הקב"ה, אשר עליה הוגד לו מראש על ידי מלאך אלהים, בחלום הלילה, והאחרת — בדבריו הוא מבליט את חוסר ישרו של לבן, כיצד הוא מחליף את שכרו של יעקב עשרת מונים. שתי נקודות אלה אינן מצויות בתיאור שבפרקנו. והנה ברי הוא, כי הנקודה השניה הזאת מבוססת על עובדות בדוקות, שהרי יכול יעקב, מאוחר יותר²¹, להטיח בפניו של חמיו לבן, לעיני כל — „ותחלף את משכרתי עשרת מנים“, מבלי שלבן ישיב לו על כך. מוכח איפוא שהטענה שבדברי יעקב אל נשיו, אמת לאמתה היא, אף על פי שהכתוב לא ספר עליה עד כה. ומכאן, שאמת גם מה שיעקב מספר להן בדבר מראה המלאך בחלום, אף כי הכתוב לא הודיענו על כך קודם.

הפסוקים כה—כו. ויהי כאשר ילדה רחל את־יוסף,
ויאמר יעקב אל־לבן שלחני ואלכה אל־מקומי
ולארצי. תנה את־נשי ואת־ילדי אשר עבדתי אתך

¹⁹ יופיע אי"ה בחוצאה זו (המ').

²⁰ אם נכונה ההנחה הראשונה, הרי שאי אפשר כלל להבין עבודתו של „העורך“. המוכרת בהערה 18 — לפניו תיאור מפורט התואם את האמור בנאומו של יעקב שבפרק הבא, והנה הוא מתעלם מתיאור זה ומביא במקומו תיאור אחר, ממוקד אחר, שסותר את דברי יעקב. לפיכך אפשרית כאן רק ההנחה השניה. דהיינו שהמאורע כשלעצמו מסופר בקיצור, והחסר כאן יוזכר בנאומו של יעקב. אם זה נכון, ודאי שאין אנו צריכים להגיה, שלפנינו שני מקורות שונים, אלא שהמסופר כאן הוא התיאור המקוצר והוא ימצא השלמתו בפרק לא.

²¹ להלן לא, מא.

כהן ואלכה, כי אתה ידעת אתי עבדתי אשר
עבדתיך.

ויהי כאשר וגר. הולדת יוסף על ידי האשה האהובה נראית בעיני יעקב כטימן מיוחד לחסדו ית', ועל כן הוא מאמין שיוכל להעז עתה לחזור למולדתו. אמנם בשעת בריחתו הבטיחה²² רבקה לשלוח אליו לקרוא לו, כאשר יראה לה שהסכנה המאיימת עליו עברה. ברם, לא מצינו בכתוב שאמנם קיימה הבטחתה זו, וייתכן שנפטרה מוקדם; השווה רש"י להלן לה, ה (ד"ה תחת האלון). אך גם ייתכן שיעקב לא רצה להמתין עוד לקריאת אמו, ומתוך בטחון בעזרתו ית' בקש לחזור למולדתו, יחד עם בני ביתו, גם בלא קריאה זו. — אל-מקומי ול-ארצי, כלומר אל מקומי והוא בארצי. פירוט זה נחוצ, שכן אפשר היה לראות מקומו של יעקב גם בחרן, המקום שממנו הגרו אבותיו, ואשר בו נולדו נשיו ובניו. אבל מקום זה איננו בארץ הקודש, בארץ המובטחת, והוא רוצה ללכת למקום שהוא בארצו שלו; והשווה להלן לא, ג. — אשר עבדתי אתך בהן. כיוון שנשא את בנות לבן לנשים, הרי הבנים בניו, והוא עבד איפוא גם בהם, כי רק על שפחות חל החוק שלפיו הבנים שייכים לאדונן²³. — אתה ידעת את-עבדתי. אתה ידעת עבדתי, הכרת אותה בזה שהתעשרת על ידיה; השווה להלן.

הפסוקים כז-כח. ויאמר אליו לבן אמ־נא מצאתי חן
בעיניך, נחשתי ויברכני ה' בגללך. ויאמר, נקבה
שכרך עלי ואתנה.

כמו למעלה כט, יט, כן גם כאן, שקולים דבריו של לבן שיקול רב וערום. — אמ־נא וגר. הרי זו הפסקה פתאומית להשיג בה

²² לעיל כו, מה.

²³ שמות כא, ד.

אפקט²⁴), ויש להשלים — אל תלך מאתי. — נחשת י, פירוש ידעתי על פי סימנים²⁵), ביטוי של עובדי אלילים, כמו *divino*. — ויברכני ה'. השם הויה כבר ידוע במשפחתו של לבן; השווה למעלה כד, לא. זהיר הוא לבן, ואין הוא מזכיר שעבודתו החרוצה והמאומצת של יעקב נראית בעיניו כחשובה במיוחד, שהרי עבודה כזאת יהיה צריך לשלם בשכר הולם, ועל כך אין הוא רוצה לדעת, לפחות לפי שעת. הוא מעמיד פנים כאילו ניהושו (כלומר מעין הרגשה עמומה), הוא המניע אותו להמשיך ולהחזיק את יעקב בביתו, משום שה' ברכו עקב הכנסת האורחים שנהג כלפי יעקב („בגללך” = מכיוון שהחזקתיך בביתי; השווה דברים טו, י). — ויאמר... ויאמר. בין דיבור לדיבור חלת הפסקה. רק אחרי הפסקה אומר איפוא לבן שהוא נכון ליתן שכר ליעקב, שכר שיעקב יקבע אותו, עלי, ואשר יהא מוטל עליי לשלמו.

הפסוקים כט—ל. ויאמר אליו אתה ידעת את אשר עבדתך, ואת אשר-היה מקנך אתי. כי מעט אשרי היה לך לפני ויפרק לרב ויברך ה' אתך לרגלי, ועתה מתי אעשה גמ-אנכי לביתי.

אתה ידעת. יעקב מדגיש בהדגשה ברורה שעבד בהתאמצות רבה. אמנם ה' ברך את לבן, שכן בלא ברכת ה' אין תועלת בעבודת האדם; אך רק אם האדם עובד, הוא רשאי לצפות לברכת השמים. — את אשר עבדתך, כלומר מה שאני השגתי לך על ידי עבודתי; השווה דברים טו, יח. — לפני, לפני שאני החילתי לעבוד אותך. — לרגלי, לפי כל אחד מצעדי (לא בגללי). תחילה הייתי אני צריך לשים רגלי, לעשות צעד, ורק אחרי זה באה ברכת ה'. — גם-אנכי. מלת „גם” מוסבת על „לביתי”; השווה רמב"ן, והשווה גם למעלה כט, ל.

²⁴ Aposiopesis

²⁵ השווה להלן מד, טו.

פסוק גא. ויאמר מזה אתך־לך, ויאמר יעקב לא־אתך
 לי מאומה אִמִּית־עֲשֵׂה־לי הִדְבַר הַזֶּה אֲשׁוּבָה אֲרַעָה
 צֹאנְךָ אֲשַׁמֵּר.

לא־תתן־לי וגו'. אין יעקב רוצה לקבל מתנה מידיו של לבן,
 אבל הוא רוצה שה' יקבע מה יהא שכרו. — ארעה... אשמר. זוהי
 תוספת שיש בה משום הדרגה; השווה תהלים טו, ד.

הפסוקים לב—גג. אֶעֱבֹר בְּכַל־צֹאנְךָ הַיּוֹם הַזֶּה מִשֵּׁם כָּל־
 שֶׁהָנֶקֶד וּמְלוֹא וּכְלִישֵׁה־חֹמֶם בְּכַשְׁבִּים וּמְלוֹא וְנֶקֶד
 בְּעֵזִים, וְהָיָה שְׁכָרִי. וְעִנְתִּי־יָדַי צְרִיקָתִי בַיּוֹם מֵאֵת
 כִּי־תִבֹא עַל־שְׁכָרִי לַפְּנִיךָ, כֹּל אֲשֶׁר־אֵינְנִי נֶקֶד וּמְלוֹא
 בְּעֵזִים וְחֹמֶם בְּכַשְׁבִּים גָּנוּב הוּא אֲנִי.

כל־שה וגו'. בארצות המזרח התיכון הכבשים ברובם הם לבנים
 (שיר השירים ד, ב; ו, ו; דניאל ז, ט), ואילו העזים ברובן כהות עור
 הן, חומות או שחורות (שיר השירים ד, א). יעקב אומר איפוא שהוא
 רוצה להסיר את כל הבהמות שצבע עורן איננו רגיל, ובעלי הצבע הבלתי
 רגיל שיוולדו מכאן ואילך, מן הרחלים הלבנות ומן העזים החומות
 והשחורות, רק אלה הוא מבקש לקבל כשכרו. כך נראה לנו לפרש את
 תוכנם של שני הכתובים. אולם ביאורם של המלים הבודדות ושל
 הפסוקים כשלעצמם קשה למדי. — צאנך. צאן הוא השם הכולל לבהמה
 דקה, כלומר כבשים ועזים. — הסר, מקור, במקום פועל נטוי כמו
 למעלה כא, ו, כלומר אעבור והסר. ההכוונה לומר שבדעת יעקב להסיר
 מתוך העדרים, שאת שמירתם הוא מקבל על עצמו, את כל הבהמות
 בעלות הצבע הבלתי רגיל, הם יימסרו לידי רועה אחר. — שה הוא
 שם היחידה²⁶, הבהמה הדקה הבודדת, כבש או עז, ועל כן — „שה,

²⁶ nomen unitatis.

כבשים ושה עזים" ²⁷). — כל שה, כלומר כל יחידה של בהמה דקה, דהיינו כבשים ועזים. — נקד, פירוש בעל נקודות = כתמים קטנים. — וטלוא, שיש בו טלאיים, כלומר כתמים גדולים יותר. — וכל-שה-חום. נראה שזוהי תוספת מבארת, ועל כל פנים, לפי הטעמים היא נמשכת למעלה. — חום, מלשון חמה (= ללבן, גם להשחיר), פירושו שחור, כהה. בלשון הסורית ובלשון הארמית שחם, שחמתיא פירושו: גוטה לצבע החום, לשחור, ולשון חום שבכאן ודאי משמעותו כמו וכל אשר חום בו, כלומר כל כבש שיש בו מן הצבע החום. — וטלוא ונקד בעזים, פירוש עזים שיש בהן כתמים לבנים. — והיה שכרי. משפט זה בלתי קבוע הוא. אפשר היה לחשוב שהכוונה לומר, שכל הכבשים הנקודים והטלואים לו יהיו, כשכר, ואכן כך מפרשים גם הרמב"ן וגם המלבי"ם ²⁸). אך אם כן, יקשה לפרש „לא תתן לי מאומה" האמור למעלה, וגם יקשה להבין הפסוק לה. ומכל מקום ²⁹ חסרה הקביעה העיקרית — שהכבשים והעזים הנקודים והטלואים, שיוולדו בעתיד, יהיו שייכים ליעקב. והנה נראה, במיוחד אם נביא בחשבון האמור להלן לא, ח, שעל פי ההסכם לא נקבע, שכל הנקוד והטלוא יהא שייך ליעקב, אבל הוסכם שלבן יהא רשאי לקבוע סוג מסויים מבין כל אלה כשכרו של יעקב, או את העקודים או הנקודים או הברדים; ואולי היו שם עוד גונים שלא הוזכרו כאן כלל. אילו היה לבן קובע עכשו סוג מסויים אחת ולתמיד, הרי זה היה הוגן. רמאותו היתה בכך ששינה כל פעם את קביעת הסוג, שיהווה שכרו של יעקב, כשראה, שהקביעה הקיימת תהא לטובתו של יעקב. לפיכך פירושו של „והיה שכרי" יהיה איפוא שסוג מסויים מבין הכבשים שאינם לבנים והעזים שאינן שחורות חומות ייקבע על ידי לבן כשכר יעקב. — וענתה בי וגו', אומר לפי זה, שלבן יהא רשאי לבדוק את שכר יעקב בכל עת, ויוכל למצוא כל כבש גגוב, שכן בין אלה, שנמסרו לשמירתו של יעקב, לא נשאר אפילו אחד,

²⁷ דברים יד. ד.

²⁸ ובדומה לזה גם קנובל, דליצש ואחרים.

²⁹ דילמן ואחרים רוצים לקשור, כנגד טעמי המקרא, את המלים „והיה שכרי" אל „וכל שה חום בכבשים".

שמשתייך לסוג המסויים שנקבע. עם זאת נתן יעקב להבין בזה שתכליתה היחידה של הפרדת בעלי הצבע הבלתי רגיל היתה, שלא לאפשר לו לקחת לעצמו מרכושו של לבן. אבל לא היה כלל בדבריו שעל ידי הפרדה זאת ייעשה בלתי אפשרי היוולדם של בני צאן בעלי צבע בלתי רגיל. אדרבה, הוא שמר על זכותו להשיג הולדת צאן בכל האמצעים שיעמדו לרשותו, שהרי לא כל הצאן בעלי הצבע הבלתי רגיל נועדו לו, ולפי מחלכם הטבעי של הדברים גם לא יכול ליפול לידו יותר ממה שישתכר בעבודתו. בצורה בלתי משתמעת לשתי פנים הביע איפוא יעקב בהסכם זה, שהוא מפריד את הכבשים והעזים המיוחדים, כדי שבנקל ניתן יהא להבחין בין רכושו שלו לרכושו של לבן, ושלא יוכל איש לטעון כלפיו כי גנב הוא, אבל לא שדבר זה ימנע ממנו להשיג הולדתם של בהמות בעלי צבע בלתי רגיל. אילו היה לבן מבין אחרת, הרי שלכתחילה היתה צריכה להיות כוונתו, שיעקב יצא בידיים ריקות מתקופת עבודה שלישית זו. ויעקב היה צריך להיות בעיני לבן לא רק חס כי אם גם טפוש, וקשה להניח זאת. — ביום מחר, כמו בשמות יג, יד — לאחר זמן. — שכרי לפניך, כלומר שכרי אשר לפניך.

פסוקים לד—לו. ויאמר לבן הן, לו יהיה כדברייך. ויסר ביום ההוא את־התישים העקדים והטלאים ואת כל־העזים הנקרות והטלאות כל אשר־לבן בו וכל־יחום ככשבים, ויתן ביד־בניו. וישם דרך שלשת ימים ביתו ובין יעקב, ויעקב רעה את־צאן לבן הנותרת.

ויסר ביום ההוא וגו'. כדי למנוע כל מגע בין הצאן הרגיל והבלתי רגיל הסיר לבן אלה מאלה עוד באותו יום ושם דרך רחוקה ביניהם. את בעלי הצבע הבלתי רגיל מסר בידי בניו, ועמהם נשאר גם הוא עצמו. — העקדים, פירוש קשורים, אלה שיש בהם רצועות בצבע אחר. ואף כי „עקודים“ שבכאן בא לכאורה במקום נקודים, הרי אין שניהם זהים, כפי שמוכיח פסוק ח שבפרק הבא. ואולי לא היו נקודים בין

התישים, או שהמלה עקדים באה כאן כמובן רחב יותר. — בינו וגו', בין עדרו, שעמו היה גם הוא עצמו⁽³⁰⁾.

מקל, ויקחילו יעקב מקל לבנה לה ולזו וערמון,
ויפצל בהן פצלות לבנות מחשף הלכך אשר עלי-
המקלות.

מקל, שם כולל, במקום רבים. — לבנה, לפי הוולגאטה — הצפפה הלבנה⁽³¹⁾; והשווה רש"י⁽³¹⁾. — לזו, הוא עץ השקד, וכך בארמית ובסורית; לפי רש"י — עץ שגדלים בו אגוזים דקים⁽³²⁾. — וערמון, הוא הדולב; ולדעת רש"י הרי זה העץ שקרוי כן גם היום⁽³³⁾. — בהן, מוסב על השם הכולל, "מקל", והוא בא כאן בלשון נקבה. — מחשף, שם הפועל בתוספת מ"ם, מן הפועל חשף = גלה.

ויצג אתי המקלות אשר פצל ברהמים
בשקתות המים, אשר תבאן הצאן לשתות לנכח
הצאן ויחמנה בבאן לשתות.

ברהמים וגו', מלה זו מתפרשת על ידי הבאות אחריה — „בשקתות המים". שקתות, רבים של שקת⁽³⁴⁾. — לנכח הצאן, מוסב על „ויצג" שבתחילת הפסוק. ולדעת המלבי"ם מוסב על „הצאן" שמוזכר,

⁽³⁰⁾ השבעים והשומרוני גורסים כאן בינם, ללא כל צורך.
⁽³¹⁾ לפי השבעים זהו *Styraxstaude*, וכן היא דעת רוב החוקרים החי-דשים.

⁽³²⁾ *Espenholz*.

⁽³³⁾ אלטר, *Corylus avellana* (המ').

⁽³⁴⁾ *Castanea sativa* (המ').

⁽³⁵⁾ איוולד § 31 ו-b 212.

ומכיוון שהציג את המקלות באמצע, בין הצאן שבאו לשתות משני צדי השקתות, הרי נראה לכל בני הצאן שאלה אשר ממול, עקודים ונקודים המה, וראה שם. — ויחמנה, במקום תחמנה — צורת אנדרוגינוס; השווה שמואל א' ו, יב ודניאל ח, כב.

109 טז. ויחמו הצאן אליהמקלות, ותלדן הצאן
עקדים נקדים ומלאים.

ויחמו, במקום ויחמו. מן הכרח שמדובר כאן, כמו קודם, במין הנקבה, ברחלים, ולשון הזכר בא במקום לשון נקבה; השווה שופטים כא, כא. — אליהמקלות, בכיוון המקלות, כמו למעלה כד, יא. — עקדים נקדים ומלאים. לא שבעונה אחת נולדו מן הסוגים השונים, אלא כל פעם כפי שהיה נחוץ ליעקב; השווה להלן לא, ח. על ידי מעשה המקלות הושג, שהרחלים והעזים בנות צבע אחד ילדו טלאים וגדיים מנומרים, ומכיוון שיעקב היה צריך לקבל רק סוג אחד מבין אלה, הרי שלפי חוק ההסתברות לא יקבל יותר ממה שמגיע לו תמורת עבודתו. ברם, כדי להעניש את קמצנותו של לבן וכדי ליתן לו ליעקב שכר על עבודת ארבע עשרה השנה הראשונות נעשה כאן הנס שעליו מסופר בפרק הבא, והוא שהצאן שנולד, היה תמיד כפי שלבן קבע כשכר ליעקב. ואף על פי שנס היה כאן, היה יעקב צריך לעשות משלו, ללמדנו שעם כל בטחוננו בה' חייב האדם לעשות כל אשר בידו, כדי לעזור לעצמו. וכן מצינו גם מאוחר יותר²⁵), בפגישת יעקב עם עשו, שאף על פי שיעקב התפלל אל ה' ובטח בו, עשה גם מצדו כל אשר בידו — פייס את אחיו בדורון וגם התכונן למלחמה.

109 טז. וחכשבים הפריד יעקב ויתן פני הצאן אלי-

²⁵ טרק לב.

עקד וכל־חום כצאי לבן, וישת לו עדרים לברו ולא
שתם על־צאן לבן.

ויתן פני הצאן. בדרך כלל מניחים³⁶) שיעקב עשה כאן מעשה נוסף, כדי להרבות הולדת צאן נקוד וטלוא — הפריד את הטלאים והגדיים המנומרים שכבר השיג, מן השאר, והוליך אותם בראש העדר, על מגת שמבטם של בני הצאן בעלי צבע אחד יהא תמיד מופנה אל אלה. אך קשה להבין לשם מה תהא נחוצה תחבולה נוספת זו כשהמטרה הושגה במלואה באמצעות מעשה המקלות. ואם תאמר שעשה מעשה המקלות רק פעם אחת, ואחרי כן נהג בתחבולה השניה, הלא יקשה „בכל יחם“ שבפסוק הבא. וגם הסיפא מוכיח — „וישת לו עדרים לבדר“, שאין המדובר כאן בתחבולה שניה שמטרתה כמטרת הראשונה, שכן לא יהא קשר בין הסיפא לרישא של הפסוק. לכן נראה שמעשה הפרדה זו, כל תכליתו היתה למנוע שהצאן המנומר, שבא לו כשכרו, ילד — משום ראייתו המתמדת את כבשיו הלבנים של לבן — לבנים. על כן הקדים את הצאן המנומר. ואולי לא היה זה נחוץ אלא לגבי הכבשים, ולא לגבי העזים, ומשום כך מסופר כאן רק על הפרדת הכבשים, ואילו „וישת לו עדרים“ היה מאוחר יותר, כאשר היה לו ליעקב צאן רב, או אז הפרידו לגמרי מעדרי לבן, כדי שלא ילדו, בהשפעתם של אלה, גדיים חומים וטלאים לבנים. — אל-עקד. השבעים והשומרונים גורסים איל עקד. לפי זה יהא לפרש הפסוק כך — „ויתן פני הצאן“, יעקב שם בראש עדרי הצאן איל „עקוד וכל־חום“ וגר. אונקלוס מתרגם „ויהב בריש ענא כל דרגול“, כלומר כאילו כתוב כל במקום אל. ואולי ניתן להצדיק את גירסת השבעים, הסבירה כשלעצמה, אם נניח שהכתוב קורא לאיל החזק הוזה שצועד בראש העדרים בשם „אל“, דהיינו גבור, חזק; השווה יחזקאל לא, יא; לב, כא; איוב מא, יג. ואולי אף ניתן להבין את גירסתנו — „אל“ — כנסמך מן אל (במובן של גיבור, חזק), שהרי „עקד“ הוא כאן שם כמו חום. ונראה שכך גם דעת יונתן, שמתרגם

(*) רש"י, רמב"ן, רשב"ם, ראב"ע (חמ").

„אל" על ידי „משכוביתא" (ויש גורסין משכוכיתא), הוא האיל שבראש העדר⁽³⁷⁾. — בצאן לבן, ביטוי זה קשה, שהרי עקד וחום היו שייכים ליעקב. נוהגים לפרש שאלה היו או עדיין בצאן לבן, ואילו „וישת לו עדרים לבדו" וגו' היה מאוחר יותר. אך ייתכן שזהו ביטוי אחר במקום כבשים (= צאן לבן), שהיו לבנים בדרך כלל, ואז יוסב על „וכל חום", כלומר כל החום שבכבשים.

הפסוקים מא—מב. והיה בכלייהם הצאן המקשרות
 ושם יעקב את־המקלות לעיני הצאן ברהמים,
 ליהמנה במקלות. ובהעטיפה הצאן לא ישום, והיה
 העטפים ללבן והקשרים ליעקב.

המקשרות... העטפים. לפי התרגומים ואחריהם רש"י, וכן לפי בראשית רבה⁽³⁸⁾, הרי מלים אלה מונחים הן בגידול הצאן, לציין בהן את הבאות ליחום מוקדם וליחום מאוחר. אך מחלוקת יש בבראשית רבה בין רבי יוחנן וריש לקיש, עטופים מהם. לדעת רבי יוחנן הרי הם בכוריא, אלה הנולדים בראשונה, ולריש לקיש אלה הם דוקא לקישיא, הנולדים מאוחר יותר. בתרגומים מצינו כדעת ריש לקיש, אך ייתכן שהיתה לרבי יוחנן גירסה אחרת בהם. יש גם האומרים⁽³⁹⁾ שטלאי החורף הם החזקים יותר, וטלאי האביב — חלשים יותר, ויעקב הציג איפוא את המקלות בחדשי הקיץ. ואולי סוברים התרגומים וריש לקיש כרבי יוחנן, אלא שהם מסבים את „לקישיא" על מועד ההזדווגות, שהיתה בסתו, וההמלטות היו איפוא כחמישה חדשים אחרי כן, כלומר באביב. — שורשן של מלים אלה איננו ברור. חוקרים חדשים מבארים „מקשרות" בחזקים, מלשון קשר, ו„העטף" מלשון עטף = להיות חלש; השווה איוב כג, ט. אך קשה להניח שזהו הביאור הנכון; וראה גם רש"י. — ליחמנה,

⁽³⁷⁾ השוה בכא קמא נב. ע"א (המ').

⁽³⁸⁾ פרשה עג, ח (המ').

⁽³⁹⁾ דל"ש לפי ודו ופליגיניוס.

מלשון יחס, כמו להלן לא, ת, כלומר כדי שיופרו¹⁰). במהדורות רבות באה המי"ם כשהיא צרויה; השווה ר"ש דובנו בביאור שלרמבמ"ן.

ויפרץ האיש מאד מאד, ויהילו צאן רבות
ושפחות ועבדים וגמלים וחמורים.

ויפרץ וגר. ברכת ה' שרתה על מעשה ידיו, ויעקב התעשר במאד. — ויהי, בלשון יחיד, בתחילת הפסוק, וכן לעתים קרובות. סדר מניית הרכוש הוא כאן לפי סדר קניית הדברים; תחילה רכש צאן, לאחר מכן שפחות ועבדים, ולבסוף גם רכש גמלים וחמורים.

¹⁰ (איוולד § 247 d בהערות.